

- ³³ Гуменюк С. Слідами біографів М.Шашкевича // Слово і час. – 1993. – № 6. – С.10 – 14.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Шалата М. Маркіян Шашкевич. – С. 44.
- ³⁶ Грицак Я. Руслан, Богдан і Мирон: Три приклади конструювання ідентичності серед галицьких русино-українців // <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um8/Statti/2-HRYTSAK%20Yaroslav.htm>
- ³⁷ Бурлака Г.М. Літературна спадщина Маркіяна Шашкевича. – С.22
- ³⁸ Цит. За: Шалата М. Маркіян Шашкевич. – С.45.
- ³⁹ Шашкевич М. Твори. – С.6.
- ⁴⁰ Павлик М. Твори. – К.: Держлітвидав, 1959. – С.423.
- ⁴¹ Цит. За: Шалата М. Маркіян Шашкевич. – С. 47.
- ⁴² Головацький Я. Пам'ять Маркіяна Руслана Шашкевича. – С. 256.
- ⁴³ Щурат В. Автограф першої друкованої поезії Маркіяна Шашкевича // "Голос галичан". – Львів, 1911. – С.3
- ⁴⁴ Шалата М. Маркіян Шашкевич. – С.
- ⁴⁵ Вальо М. Літературно-критичні ідеї "Русалки Дністрової" // Шашкевичіана. - С.146.
- ⁴⁶ Там само.
- ⁴⁷ Бурлака Г.М. Літературна спадщина Маркіяна Шашкевича. – С.28.
- ⁴⁸ Гнатів Я., Горак Р. Чому "Русалка Дністровая" народилася на берегах Дунаю? // Всесвіт. – 1988. – № 12. – С. 139 – 143.
- ⁴⁹ Кирчів Р.М. Меценат "Русалки Дністрової" // Жовтень. – 1988. – № 9. – С. 111 – 114.
- ⁵⁰ Там само.
- ⁵¹ Там само.
- ⁵² Русалка Дністровая (Фотокопія), – К., 1950.
- ⁵³ Там само. – С.
- ⁵⁴ Шалата М. Перша народна книга на Західній Україні // Жовтень. – 1986. – № 6. – С. 103 – 106.
- ⁵⁵ Русалка Дністровая (Фотокопія), – К., 1950.
- ⁵⁶ "Русалка Дністровая" (Фотокопія з видання 1837 р.). – К.: Дніпро, 1972. – С.45.
- ⁵⁷ Шалата М. Маркіян Шашкевич. – С.75.
- ⁵⁸ Русалка Дністровая: Документи і матеріали. – С. 132 – 133.
- ⁵⁹ Там само.
- ⁶⁰ Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.) – Львів: Світ, 1996. – С.157.
- ⁶¹ Русалка Дністрова: Документи і матеріали. – С. 265.
- ⁶² Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. Т.1. – К.: Основи, 1994. – С.416.
- ⁶³ Русалка Дністрова: Документи і матеріали. – С.204.
- ⁶⁴ Горинь В.І., Стеблій Ф.І. "Руська трійця" в історії суспільно-політичного руху і культури України. – К.: Наук. думка, 1987. – С.33 –34.

УДК:94(477.83/86=411.16) "18":329.7-051 Наумович

© Василь Герун (Львів)

ІВАН НАУМОВИЧ ТА ГАЛИЦЬКІ ЄВРЕЇ

У статті проаналізовано ставлення лідера галицьких русофілів Івана Наумовича до євреїв та систему його поглядів щодо особливості розвитку галицької єврейської громади. Особлива увага звернена на діяльність Івана Наумовича в контексті єврейського питання в Галичині. Показано вплив цього питання на громадську та культурно-просвітницьку діяльність лідера галицьких русофілів.

Ключові слова: Галичина, просвітницький проект, єврейське питання, антисемітизм, русофіліство.

Герун В.

Иван Наумович и галицкие евреи

В статье проанализированы отношения лидера галицких русофилов Ивана Наумовича к евреям и систему его взглядов относительно особенности развития галицкой еврейской общины. Особое внимание обращено на деятельность Ивана Наумовича в контексте еврейского вопроса в Галиции. Показано влияние этого вопроса на общественную и культурно-просветительскую деятельность лидера галицких русофилов.

Ключевые слова: Галиция, просветительский проект, еврейский вопрос, антисемитизм, русофильство.

Gerun V.

Ivan Nauvjvich and Galician Jews

The author of this article reveals the attitude of the leader of Galician Russophiles Ivan Naumovich to the Jews and the system of his views on the peculiarities of the Galician Jewish community. Particular attention is paid to the activities of Ivan Naumovich in the context of the Jewish question in Galicia. In this article also describes the impact of this issue at public and education activities of the leader of Galician Russophiles.

Key words: Galicia, enlightenental project, Jewish question, anti-Semitism, Russophilism.

Ставлення лідера галицьких русофілів Івана Наумовича (1826-1891 рр.) до євреїв носило суперечливий характер та не може бути означене якимось одним поняттям, як і віднесене до якоїсь одної ідеології, бо постійно коливалося між крайніми позиціями: юдофілією та юдофобією. Намагаючись реалізувати свій проект творення галицької спільноти, він не просто змушений був рахуватися з єврейським питанням, а мав обов'язково шукати на нього відповідь. У міжнаціональних відносинах в Галичині євреї часто опинялися у позиції між русинами (українцями) та поляками, а

тому загальний антипольський зміст діяльності галицьких русофілів, а Наумовича, як одного з найбільш активних діячів цієї партії, зокрема, вимагав вибудувати свою стратегію поведінки також і з єврейськими земляками. Оцінка цих аспектів дозволяє краще зрозуміти питання ідентичності Наумовича та питання ідентичностей, які той намагався творити в Галичині. Дослідники біографії Наумовича не зверталися до аналізу цього аспекту у діяльності лідера русофілів. Якщо є якісь згадки про його діяльність в контексті єврейського питання, то ці факти одиничні та випадкові: про його знайомство з єврейською культурою¹ чи просто про присутність єврейської тематики у творах Наумовича². У сучасній історіографії, яка стосується історії Галичини другої половини XIX ст., теж зустрічаємо окремі згадки про Наумовича та євреїв³. Окремо розглядала це питання лише дослідниця галицького русофільства Анна Вероніка Венлянд, яка звернулася до більш важливих питань цієї теми у одному з підрозділів своєї монографії: детально зупинилася на аналізі політичної співпраці/протистояння галицьких русофілів та євреїв, практиці русофільських антиєврейських заходів у соціальній сфері та аналізує поширення антиєврейських настроїв серед галицьких русофілів⁴. У цій статті проаналізовано ставлення Наумовича до євреїв, а також основний зміст його діяльності в контексті єврейського питання. Цей фактор значною мірою визначив загальний характер громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності лідера русофілів, а отже великою мірою позначився і на практиці русофільського руху загалом. Випадок Наумовича є особливо цікавим, адже він краще за багатьох своїх сучасників знав єврейську культуру та історію. Важливо зрозуміти, яку роль для Наумовича відігравав єврейський чинник у польсько-українських стосунках у Галичині, бачення ним шляхів вирішення єврейського питання та, що головне, “єврейський аспект” у просвітницькій діяльності Наумовича, який займає центральне місце у запропонованій тут проблематиці.

Іван Наумович симпатизував євреям. Ця симпатія у нього зросла з досвіду знайомства з єврейською культурою ще в молоді роки: особливо тоді, коли він навчався у початковій народній школі у Буську. Це містечко, як і більшість галицьких міст, мало багаточисельну єврейську громаду⁵. Тут І.Наумович познайомився з місцевим жаргоном єврейської мови і мав багатьох товаришів-євреїв⁶. Один з них згодом допоміг І.Наумовичу вивчити єврейську мову, якою він, однак, досконало не володів. Завдяки своїм знайомим євреям І.Наумович пізнав також краще і єврейські релігійні обряди, вмів читати єврейське письмо і був знайомий з єврейськими книгами. Були навіть такі випадки, коли пізніше, уже за часів навчання І.Наумовича в духовній семінарії, євреї вважали його за “свого” і часто запрошували в гості. В стінах семінарії студенти неодноразово влаштовували розваги, під час яких саме І.Наумович найкраще декламував вірші на єврейському жаргоні, через що семінаристи присвоїли йому прізвище “Хаїм”⁷. З декількома семінарстами, зокрема, Антонієм Кульчицьким, якого називали “Штернбах”, та Теофілом Жегаловичем, якого нарекли прізвищем “Гедайльс”, І.Наумович навіть організував гурток, який регулярно декламував єврейські вірші та співав єврейські пісні⁸. Також в час навчання І.Наумовича в духовній семінарії семінаристи обирали його на роль рабина, яку той мав виконувати протягом року. При обранні той виголошував польською мовою сатиричні промови, які очевидно сам і складав⁹. У Львові І.Наумович також часто зустрічався зі своїм шкільним товаришем євреєм та навчав його брата, за що отримав на деякий час житло у єврея¹⁰. У своїх пізніших спогадах, які описували час навчання у Львові, І.Наумович завжди позитивно згадував про євреїв. Йому не раз доводилося самому переконуватися в тому, як вони старанно виконують релігійні обряди і як віддано дбають про свої родинні та народні справи¹¹. Взагалі, у текстах про молоді роки І.Наумовича, написаних його сучасниками, біографами чи й самим І.Наумовичем, не бракує єврейської тематики. Цих фактів достатньо, щоб переконатися, що І.Наумович вже до закінчення духовної семінарії був доволі добре обізнаним з єврейською культурою та мав позитивну практику відносин з ними. Пізніше він теж дуже позитивно ставився до єврейських земляків, що безпосередньо пов'язано з досвідом його молодих років, та сам мав багатьох єврейських друзів. Були випадки, коли священник І.Наумович ставав на захист євреїв, як це сталося, скажімо, під час виборів у 1867 р., коли він взяв під свій особистий захист єврея Геліра, якому за проведені агітації під час виборів хотіла помститися громада Коростна¹². Загалом, особистісний чинник часто надалі мав вирішальне значення у виборі стратегії культурних заходів чи моделі політичної поведінки.

Єврейське питання для І.Наумовича, уже відомого громадсько-політичного діяча, стало по-справжньому важливим щойно з 1860-их років, коли конфліктний характер цього питання увиразнився у загальному контексті антипольської діяльності галицьких русофілів. Єврейський чинник в суспільно-політичному житті Галичини зростав у своїй важливості під час виборів до Галицького сейму та Віденського парламенту. З ними пов'язана і перша можливість русько-

єврейського компромісу. Найбільш виразно він проявився у 1873 році, коли русофільська “Русская Рада” досягла порозуміння з єврейською організацією “Шомер Израель”, що допомогло українським кандидатам отримати чималий успіх¹³. Значною мірою саме завдяки цьому чиннику вибори до Віденського парламенту 1873 та 1878 років принесли неоднаковий результат: під час перших від Галичини було обрано 15 українських депутатів, між якими був і сам І.Наумович, під час других, які відбувалися вже без єврейської допомоги, обраними були лише троє послів. І.Наумович пояснював результат цих других виборів малим рівнем освіти серед населення, невеликими досягненнями просвітницького руху та писав, що в Скалаті, де він був священиком і мав парафію, “майстром до всіх виборів” був єврей Френкель. А Русь, за словами І.Наумовича, завжди голосує так, як їй єврей накаже¹⁴. Розповідаючи про вибори 1873 року, лідер русофілів в одному зі своїх творів, присвячених суспільно-політичній тематиці, підкреслював важливість співпраці з євреями: “Мы при выборахъ вязалися съ жидами, и мы на томъ зле не выйшли. Чувство чувствомъ, политика политикою, що тоді співпрацювали з жидами і та нам на погане не вийшло. Змякчивши вражду жидівъ, намъ удалося вслати 15 послівъ до Вѣдня”¹⁵. Вибори 1878 року, переконаний лідер русофілів, стали прямим результатом єврейських “агітацій та погроз” і привели до перемоги “Польщі и єврейства надъ Русью”¹⁶. Тоді в Скалаті І.Наумович отримав лише один голос, більший результат – у Тернополі, та Збаражі: 28 і 73 відповідно, – що, однак, не дозволило йому знову бути обраним послом до віденської Державної ради. Характерно, що свій успіх чи неуспіх І.Наумович пояснював саме єврейською присутністю в тих місцях. Його пояснення виглядало так: Скалат, Новосілки, Старий Скалат, Полупанівка, Хмелиска, Молчанівка, Кам’янки, де лідер русофілів отримав найменший результат, – одні “жидівські добра”! Народ в Збаращині той самий, що і в Скалатщині, однак у Збаращині “дїбр жидівських” менше, більше шкіл та товариств тверезості¹⁷. І.Наумович був прихильником політичної співпраці з євреями, адже це допомагало русофілам ефективно протистояти польській політиці в краї. Хоча все ж навіть у цій справі він віддавав перевагу просвітницькій роботі і відмовлявся відкрито виступати з проєврейською агітацією. Вона б виразно протиставлялася змісту його статей у галицькій пресі, які все ж мали антиєврейське спрямування, коли були написані на тему виборів¹⁸.

Все ж найбільш виразно конфліктність єврейського питання в контексті польсько-українських відносин для І.Наумовича полягала у перебігу асиміляційних процесів. Асиміляція євреїв у місцеве галицьке суспільство могла відбуватися коштом “русської” справи і йшла б на користь польському домінуванню. В українських умовах євреї не мали з ким асимілюватися, а якщо і відбувалися такі процеси, то вони йшли на користь польського населення¹⁹. І.Наумович з означенням важливості цього суспільного процесу виступав на сторінках галицької преси. Як приклад, звернемося тут до двох найбільш цікавих статей лідера русофілів, які висвітлювали діяльність польських конскрипційних комісій під час перепису населення. Одна з них розповідає про випадок у 1881 році у Скалаті, де поляки, намагаючись віднести євреїв до польських євреїв, вписували їх до “польського язика”²⁰. І.Наумович зазначав, що євреї спочатку вписувалися до “русского язика”, але в результаті польських агітацій відносили себе до польської народності²⁰. Ця практика самоідентифікації євреїв з панівною у краї польською культурою та народністю не могла подобатися галицьким русофілам. Тому русофільська газета “Віче”, автором більшості статей якої був І.Наумович, з обуренням писала, що євреї завжди тримаються правлячої партії: “жидь знає въ нѣмецкѣмъ краю быти нѣмцемъ, а въ Галичинѣ дуе въ польску дуду”²¹. У іншій статі І.Наумович теж наголошував про те, що поляки часто використовують єврейський фактор проти русинів. Він розповідає, як проводилися статистичні підрахунки кількості дітей у школах Галичини. В Скалаті в місцевій 4-класній школі у 1880 році на 253 учні припадало 137 євреїв. Тернопільська шкільна рада рекомендувала тих віднести до польської народності, до якої себе відносила більша кількість євреїв Галичини²². І.Наумович це пов’язував з намаганням польської бюрократії представити русинів як чисельну меншість у краї. Завдання русинів полягало в тому, щоб унеможливити ці заходи та перешкодити будь-яким асиміляційним процесам. І.Наумович не вірить у можливість прийняття євреями польської культури. Він переконаний, що євреї, маючи таку чисельність, скоро будуть признаватися і до свого права і будуть “въ школѣ праздноватись всѣ шабасы и всѣ єврейскіи празники”²³.

Як поляки, так і І.Наумович часто використовували єврейську тему для звинувачень чи дискредитації один одного. Так, лідер русофілів неодноразово писав, що євреї опинилися в Галичині саме завдяки польському пануванню, а польські поміщики використовували їх в ролі мандаторів та орендарів, що приносило руському населенню чимало лиха. Польський священик Станіслав Стояловський у відповідь образив І.Наумовича в популярній польській газеті “Pszczolka”, яка була призначена для просвіти польського сільського народу²⁴. Він написав, що перед виборами

І.Наумович нібито заставив у єврея церковний образ Матері Божої і цим показав, який дух живе поміж галицькими москвофілами²⁵.

Як І.Наумович бачив можливість вирішення єврейського питання в Галичині? Євреї, як відомо, у XIX ст. зазнали значної трансформації свого суспільства, а особливості урядової політики та моделей поведінки по відношенню до них зводилася до процесів емансипації та акультурації. Загалом, позицію І.Наумовича можна окреслити як намагання досягти культурного плюралізму, при якому не існуватиме перешкод народного і соціально-культурного розвитку української спільноти в Галичині. Правову емансипацію, а також положення конституції від 1867 року, яке, зокрема, надало євреям право купувати землю, І.Наумович критикує, бо це “рівноуправненне звалило зь нѡгъ Галичину и Буковину”²⁶. Лідер галицьких русофілів стежить за великою політикою і за тим, як вирішується єврейське питання у Європі, де, як зазначає, лише Румунія та Росія поки не надали рівних прав євреям, знаючи про наслідки такого рівно прав’я²⁷. Якщо польські політики у Галицькому сеймі виступали з закликами до визнання всіх прав народності також і для євреїв, то І.Наумович у відповідь з обуренням писав у “Слові”, що ті тим самим хочуть прирівняти “нась, первожилецев и господь вь отчинѣ нашей съ паразитами, Польщю на наше здоровое слав’янское тѣло нанесенными, и живящимися его соками”²⁸. Коли при сеймових дебатах польський посол Кобилаж заявив, що ухвала виділити гроші на руський театр викличе і бажання євреїв теж просити про подібну допомогу, І.Наумович перервав розмову виговором: “Ого! Жиди сюда прийшли – тут наша руська земля!”²⁹. На одному із засідань Галицького сейму, коли обговорювалася можливість народної рівноправності І. Наумович заявив, що народ руський терпить кривди і приниження від єврейського народу і додав, що євреї мають стати “честними нашими сообивателями краю, тогда охотно яко другам і братьям подамо ім руки, і не відкажем ім совершенной рівноправности, которой ім на тепер еще без шкоди для краю ніяк признати не можем”³⁰. Попри часту критику, І.Наумович разом з тим не був прихильником єврейської дискримінації та обмеження у правах євреїв. Він, можливо, дещо перебільшував масштаби єврейського успіху в справі купівлі земель в Галичині, і це, а також швидке поширення в краї лихви, було чи не єдиною причиною, через яку І.Наумович інколи критично ставився до практики надання євреям рівних прав. Але оскільки чисельність євреїв у Галичині зростала, а отже зростала і конкуренція з русинами, то для лідера русофілів очевидним стає необхідність прийняття таких законів, які б навіть коштом обмеження прав євреїв мали “рятувати християн від цілковитого єврейського домінування”³¹. У текстах, написаних І.Наумовичем на єврейську тематику, все ж переважає оцінка євреїв як народу рівного серед інших народів. Євреї краще вмiли користуватися з ліберального законодавства. В цьому відношенні найкраще позицію І.Наумовича ілюструють його слова з приватного листа, очевидно, до русофіла Осипа Маркова: “Ми не можемъ знати, що колись станемъ съ жидами у нась и за границями нашого царства, може колись ограничатъ ихъ власть, пагубную для кристіанъ, но то не наше дѣло. Ми обиватели свободной австрійской держави, знаемъ, що у нась закономъ установлена рівноправнѡсть всѣхъ вѣръ и народѡвъ”³². І.Наумович не заперечував співжиття з євреями. Ця справа вже давно була вирішена історією і від них, сучасників, був переконаний лідер русофілів, не залежала. Головне завдання руських патріотів полягало у тому, щоб це співжиття розумно влаштувати.

Критика євреїв з боку І.Наумовича переважно стосувалася їх соціальної функції. Українці мали дві одвічні скарги на євреїв: одна – соціально-економічного, друга – політичного характеру. Ці скарги зросли з переконання, що євреї завжди прагнули використовувати селянську працю і при цьому зі зневагою ставилися до українців. Вони монополізували у краї торгівлю, з ними пов’язане лихварство та продаж селянських земель³³. “Мы ихъ не любимъ, бо они нась ненавидятъ”³⁴ – ця теза найкраще ілюструє ставлення І.Наумовича до євреїв. Лідер русофілів саме з єврейською присутністю пов’язував причини деморалізації та матеріальних збитків у краї. Євреї, на його думку, здавна поселилися поміж народами, які політично ослабли: в Русі, Польщі, Румунії. Гуцульщину І.Наумович називає “Палестиною Єврейською”, бо там багато євреїв. Покуття, Буковина та Поділля є їх “поле, где они закидаютъ на нарѡдъ свои сети”³⁵. Серед лемків євреїв найменше, а тому й менше п’янства та не процвітає злодійство³⁶. У німецьких колоніях Галичини немає жодного єврея-власника землі. Тому там скрізь добробут та раціональне прибуткове господарство³⁷. Загальна картина виглядала для І.Наумовича доволі песимістичною: якщо надалі залишиться такий стан суспільних відносин у Галичині, то євреї за якихось 30 років, забравши землю у польських панів і зайнявши місця чиновників та суддів, заведуть у Галичині своє царство³⁸.

Подібні звинувачення І.Наумовича не могли подобатися галицьким євреям. Особливо негативно ставилися вони до популярного видання “Наука”³⁹, яка була в основному розрахована на сільську аудиторію і теж причинилася до поширення тих антиєврейських настроїв, які значною мірою зросли

в Галичині з початком 1880-их років. Єврейським сюжетам присвячене чимале число статей І.Наумовича також і у “Слові”, “Русской Раді”, “Вічі” та “Проломі”. Характерно, що у тих статтях немає упереджень стосовно релігійного чинника. Хоча стереотипних тверджень на зразок “врей при молитві нібито просить, щоб його народ панував над іншими народами” чи “еврейський народ поклоняється не так єдиному Богу, як “золотому тельцу” не бракує, про єврейську релігію священник-русофіл писав майже виключно в позитивних тонах. Хоч він і зазначав, що євреїв не можна похвалити за те, що вони не хочуть прийняти “вищого Христового закону”, який є досконаліший за “закон Мойсея”, однак у його статтях постійно підноситься думка, що іудаїзм дозволив їм не лише зберегти свою народність, а й стати великим та освіченим народом⁴⁰. Окрім цих заміток на сторінках “Науки” були і інші замітки схвального характеру. І.Наумович, зокрема позитивно пише про львівського лікаря Мойжеша Байзера, який лікував бідних і часто їм допомагав при матеріальній скруті⁴¹ та скалатського дідача Зискинда Розенштока, який надавав велику допомогу місцевій школі, а його сім’я постійно допомагала християнським учням⁴². Однак, цей назагал позитивний тон окремих заміток не міг змінити загального антиєврейського характеру статей “Науки”, яка довгий час була найбільш популярним виданням для широких суспільних верств у Галичині.

Статті І.Наумовича, написані в кінці 1870-их – поч. 1880-их рр. дають найбільше підстав звинувачувати його у антисемітизмі. І.Наумович тоді регулярно подавав у пресі інформацію про те, де і які з’являлися антиєврейські рухи, писав про антиєврейський союз у Німеччині, де проти євреїв виступив німецький проповідник Штекер⁴³ і дійшло навіть до антиєврейських виступів студентів та відстежував географію єврейських погромів у Російській імперії. Так, у “Науці” він писав: “Якось всюда народы, приходящи до самопознания, пересвѣдчилися, що найбільшимъ вредомъ для ихъ матеріального и духовного розвитку являются жидаы”⁴⁴. З подібних статей складалося враження, що антиєврейські виступи набували загального характеру. Однак, коли І.Наумович описував погроми у Російській імперії, то не звертався до радикальних висловлювань, хоча й антиєврейських думок у нього можна знайти немало. Ось як, наприклад, він писав в одній зі статей у “Вічі”: “Отъ тыхъ заграничныхъ нападѣвъ на жидаѣвъ для насъ и для самыхъ жидаѣвъ лишь тѣлько добраго выйде, що они стануть меньше гордими”⁴⁵. Тут також варто згадати про ще один випадок, який стався раніше: у 1866 році у Перемишлянах, де І. Наумович був священником, одного разу рознеслася звістка про можливий єврейський погром: нібито міщани та селяни з довколишніх сіл, розлучені лихвою, хотіли вирізати місцевих євреїв. І.Наумович про це написав статтю у “Слові”, де схвально оцінив те, що ворожі до євреїв настрої опанували селян. Головна критика була спрямована на те, що євреї, користуючись загальними правами у австрійській державі, керуються своїми законами та фактично будують свою автономну державу. Разом з тим він заявляв, що “народъ нашъ супокійный, хоть голосно уже роптае противъ жидамъ за рекрутацию, лихву и деморализацию, однакоть грозбу свою ограничае тѣлько на словахъ”⁴⁶. Антиєврейські настрої можна було використати з метою мобілізації селян для соціального протесту, поширення у них просвіти, при цьому без побоювання про можливі антиєврейські виступи. Те, що лихва має таке поширення винні не лише євреї: “дармо кричати на жидаѣвъ, яко виновниковъ всего злого въ краю, где нема книгъ ипотекарныхъ сельскихъ господарствъ, ни банку”⁴⁷. При подібній думці І.Наумович залишався і в статтях про російські єврейські погроми. Він закликав остерегатися від радикальних антиєврейських висловлювань. У одному з листів він писав: “Кто у насъ и подумаль о томъ, бо то великое преступление, якби кто хотя словомъ кого пугаль, и была би за то кара... ми не можемъ ніякого другого народа кривдити, а, храни Боже, кому насиліе ділати... Про то остерегаемъ каждого, що би ніякимъ словомъ не вимовилася теперъ противъ жидаѣвъ, якъ то въ кѣлькихъ мѣстцахъ сталося, бо кді того были би послѣдствія дуже неприяты, чого намъ непотреба”⁴⁸. І.Наумович у статтях, що були написані пізніше, після переїзду до “російської” України на постійне проживання у 1886 році, продовжував критикувати антисемітські настрої. Антисеміти навчають лише ворожості до євреїв, яка є пустою силою. Замість ненависті, переконаний І.Наумович, антисеміти мають навчати народи єврейського розуму, щоб ті народи були схожими на євреїв у їх любові до свого народного життя та своєї віри⁴⁹.

І.Наумович намагався звести вирішення русько-єврейського конфлікту в Галичині до завдань просвітницького руху руської інтелігенції. Роль І.Наумовича тут не є оригінальною чи винятковою. Багато хто з галицької інтелігенції вважав, що головна запорука успіху – економічний та культурний розвиток руської громади⁵⁰. Однак, особливість випадку І.Наумовича полягала в тому, що у нього не було вироблено цілісної програми/системи поглядів на єврейське питання, як-от у М. Драгоманови чи І. Франка. Його діяльність будувалася головним чином довкола реалізації просвітницького проекту в Галичині. А єврейське питання силою обставин безпосередньо попадало в поле цієї діяльності. У контексті цього проекту виразно простежується протистояння з євреями та їхнім

впливом на галицьке село. Священик-русофіл намагався реалізувати просвітницький проект, який полягав у поширенні у суспільстві знань, що мало привести до формування заможної галицької спільноти свідомих своїх прав громадян. Власне цій роботі, вважав І.Наумович, і перешкодив єврейський чинник. У текстах І.Наумовича, які були написані на просвітницьку тематику або були розраховані на реалізацію просвітницького проекту та стосувалися євреїв, головним образом був образ єврея, який збагачується, користуючись з неосвіченості селян, а головним підтекстом – постійне прагнення євреїв протистояти роботі, яка була спрямована на подолання цієї неосвіченості. Лідер русофілів, як виглядає з тих же текстів, змушений був боротися з євреями за парафіянина, бо там, де євреї, там нема християнських чеснот, за виборця, бо євреї завжди виступали поряд з “латинниками” проти Русі, загалом за освічену людину, бо там, де євреї, там нема жодної школи, науки та руської книги, за громадянина та патріота, бо не в останню чергу завдяки євреям селяни втрачали земельну власність, громадські ради не дбали про добро громад, а отже не могло бути жодної користі для народної справи. Протидіяти єврейському пануванню в краї І.Наумович пропонує просвітницькими заходами руської інтелігенції. Найкращими серед них є поширення руських книг та газет для народу, які б мали подавати йому знання, щоб вивести з матеріального занепаду. Протидіяти швидкому поширенню та зростанню єврейського капіталу мають руські банки, мережа позичкових кас, раціональне ведення сільського господарства. В першу чергу населення Галичини має подбати про те, щоб зберегти у своїх руках землю або старатися спільними зусиллями її викупити у євреїв. Вишколене та організоване руське селянство, середній клас та сільська інтелігенція зможуть подолати єврейське панування у торгівлі, земельній та фінансовій сферах. І.Наумовича тішили перші позитивні для руської народної справи результати. Лідер русофілів неодноразово повторював у своїх популярних виданнях приклад розумного народного господарювання Івана Шпундера, селянина з Гниличок Малих, який разом з 4-ма іншими місцевими господарями викупив у євреїв 108 моргів землі⁵¹. Так само гуцульська громада Яворів, громада Тишківці біля Городенки та громада Вікно на Поділлі не допустили до себе жодного єврея⁵². І.Наумович велике значення надавав греко-католицькому духовенству, висловлюючи думку про можливість посилення ролі церковних братств, які мають захистити селян від матеріального та духовного занепаду. Як приклад, пропонував звернути увагу на діяльність єврейської організації “Alliance Israelite”⁵³. Так само прикладом для діяльності християнської громади має бути єврейський кагал. Якщо образ єврея як противника просвітницьких заходів використовувався для своєї мобілізації населення, яке завдяки знанням та освіті має досягти такого ж рівня, як євреї, то інший мотив, що також простежувався у статтях І.Наумовича був спрямований на те, щоб показати єврейський приклад, як своєрідну модель, зразок для наслідування кращих рис. Загалом, І.Наумович у статтях, присвячених просвітницьким темам, пропонує брати приклад з євреїв. Він написав цілу серію статей, де розвивав цю думку: “Жиды – учитель наши”, “Жиды яко примѣры християнскихъ добродѣтелей” та ін. Тут євреї наділені багатьма позитивними рисами. Євреї, переконаний І.Наумович, панують у нас тому, що шанують свою давню традицію, яка навчила їх “любви своего рода, твердости въ вѣрѣ, мѣрности и солидарности”⁵⁴. Тисячу літ вони зберігають і шанують свою мову та свій закон⁵⁵. Єврей знає всю мудрість своїх книг, підсумовує лідер русофілів, він розумна та освічена людина: знає всіх своїх предків, практичне життя, чого з-поміж християн знають одиниці⁵⁶. Кагал є силою, з якою не зможе змагатися жодна влада, бо там завжди розумні поради та взаємна підтримка. Християнська громада і близько не може рівнятися з єврейським кагалом⁵⁷. Наука, знання та любов до історії, єдність сил та ощадність – це ті головні риси, які дозволили євреям зайняти високу суспільну позицію⁵⁸.

Отже, для священика-русофіла І.Наумовича єврейський фактор мав помітне, а часто й вирішальне значення при формуванні моделей та практик громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності: спочатку при вибудовуванні засад антипольського характеру русофільського руху, а потім при визначенні та коригуванні програми просвітницького проекту у Галичині. У ставленні до єврейських земляків та у розумінні єврейського питання випадок Наумовича засвідчив приклад співіснування різних позицій: щирої симпатії та відвертих антиєврейських настроїв. Виглядає, що останні все ж не були складовою свідомих переконань лідера русофілів. Лише галицькі суспільно-політичні реалії зумовили загальне означення ними єврейської проблематики.

¹ Мончаловській О. Житє и дѣятельность Ивана Наумовича. – Львовъ: Изданіе политичного Общества “Русская Рада” во Львовѣ, 1899. – С. 18.

² Ваврикъ В. Просвѣтитель Галицкой Руси (Иванъ Г. Наумовичъ). – Львовъ-Прага: Изданіе газеты “Русскій Голосъ”, 1926. – С. 73.

- ³ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота. – Київ: Критика, 2006. – С. 349.
- ⁴ Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien. Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Russland, 1848-1915. – Wien, 2001. – S. 321-335.
- ⁵ Gruiński St. Materyały do kwestyi żydowskiej w Galicyi. – Lwów, 1910. – S. 14.
- ⁶ Мончаловській О. Житє и дѣятельность Ивана Наумовича, с. 18
- ⁷ Мончаловській О. Житє и дѣятельность Ивана Наумовича, с. 18; Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien, s. 334.
- ⁸ Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі – ВР ЛННБ), ф. 167 (Іван Левицький), оп. 2, спр. 69, арк. 36 зв.-38.
- ⁹ Франко І. Иван Наумович – семінарський рабін // Житє і слово. – Т. 3. – Львів, 1895. – С. 117-120; Франко І. Из історії «москвофільського» письменства в Галичині // Літературно-науковий вістник. – Т. VIII. – Львів, 1899. – С. 10-14.
- ¹⁰ Мончаловській О. Житє и дѣятельность Ивана Наумовича, с. 9.
- ¹¹ Наумовичь И. О́тъ чого жидѣвское племя панує въ свѣтъ // Наука. – Вѣна, 1886. – Ч. 7. – С. 411-415.
- ¹² Новинки // Слово. – Львѣвъ, 1867. – Ч. 4; ч. 5; ч. 6.
- ¹³ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. На підставі споминів. – Львів: З друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – С. 135.
- ¹⁴ Наумовичь И. Якій мы // Наука. – Львѣвъ, 1881. – Ч. 6. – С. 164
- ¹⁵ Наумовичь И. Отець и дѣти // Наука. – Львѣвъ, 1877. – Ч. 12. – С. 287.
- ¹⁶ Наумовичь И. Изъ Скалата. Результатъ выборовъ. Агитаціи ц. к. урядниковъ // Слово. – Львѣвъ, 1879. – Ч. 69.
- ¹⁷ Наумовичь И. Кто виноватъ? // Наука. – Львѣвъ, 1879. – Ч. 8. – С. 229-230.
- ¹⁸ ВР ЛННБ, ф. 2 (Народний Дім), спр. 126 / п.15, арк. 36.
- ¹⁹ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе, с. 116.
- ²⁰ Наумовичь И. Конскрипція // Вѣче. – Львовъ, 1881. – Ч. 2; Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien, s. 335.
- ²¹ Бунты противъ жидовъ // Вѣче. – Львовъ, 1881. – Ч. 10.
- ²² Наумовичь И. Изъ Скалата. Polacy mojeszowego wyznania. Faite accompli // Слово. – Львѣвъ, 1880. – Ч. 52.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien, s. 331.
- ²⁵ Наумовичь И. Оборона // Наука. – Львѣвъ, 1879. – Ч. 7. – С. 209-211.
- ²⁶ Наумовичь И. Розумомъ и соединенными силами. – Львѣвъ, 1879. – С. 44.
- ²⁷ Наумовичь И. О́тъ чого жидѣвское племя панує въ свѣтъ // Наука. – Вѣна, 1886. – Ч. 7. – С. 411.
- ²⁸ Наумовичь И. Изъ Стрѣльча. По какой причинѣ голосовалъ дръ Яновскій за новелю? // Слово. – Львѣвъ, 1872. – Ч. 16.
- ²⁹ Stenograficzne Sprawozdanie z trzeciej sesyi Sejmu Krajowego Krolewstwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Ksienstwem Krakowskim w roku 1865-1866. – Т. 2. – S. 1474.
- ³⁰ Ibid. – S. 1194.
- ³¹ Статистика жидѣвъ въ Австріи // Вѣче. – Львовъ, 1881. – Ч. 26.
- ³² ВР ЛННБ, ф. 2, спр. 126 / п.15, арк. 27.
- ³³ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе, с. 115-134.
- ³⁴ Наумовичь И. Жиды и Християне // Слово Боже. – Ч. 9-10. – Львѣвъ, 1880. – С. 141.
- ³⁵ Наумовичь И. Розумомъ и соединенными силами, с. 45.
- ³⁶ Наумовичь И. О Галицкой Руси // Славянский Сборник. – Т. 1. – С.-Петербургъ, 1875. – С. 38-40; Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні, с. 349.
- ³⁷ Наумовичь И. Розумомъ и соединенными силами, с. 5.
- ³⁸ Наумовичь И. Якій мы // Наука. – Львѣвъ, 1881. – Ч. 7. – С. 198.
- ³⁹ Наумовичь И. Отповѣдь жидови на его письмо адресованное до о. Ив. Наумовича изъ почты Николаевской // Русская Рада. – Львѣвъ, 1875. – Ч. 2.
- ⁴⁰ Наумовичь И. Жиды и Християне, с. 141.
- ⁴¹ Наумовичь И. Жиды яко примѣры християнскихъ добродѣтелей // Наука. – Львѣвъ, 1876. – Ч. 11. – С. 429-430.
- ⁴² Наумовичь И. Пань-жидъ // Вѣче. – Львѣвъ, 1881. – Ч. 23.
- ⁴³ Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien, s. 328.
- ⁴⁴ Наумовичь И. Жиды // Наука. – Львѣвъ, 1881. – Ч. 5. – С. 143.
- ⁴⁵ Наумовичь И. Панове Громада! // Вѣче. – Львѣвъ, 1881. – Ч. 26.
- ⁴⁶ Наумовичь И. Зъ-пѣдъ Перемышлянь. Жиды – лихва // Слово. – Львѣвъ, 1866. – Ч. 59.
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ ВР ЛННБ, ф. 2, спр. 126 / п.15, арк. 27.
- ⁴⁹ Наумовичь И. О́тъ чого жидѣвское племя панує въ свѣтъ, с. 416-418.
- ⁵⁰ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе, с. 395-397; Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота, с. 353.
- ⁵¹ Наумовичь И. Изъ Скалата. Якъ поднести благосостояніе и просвѣщеніе народа? // Слово. – Львѣвъ, 1874. – Ч. 66; Наумовичь И. Иванъ Шпундеръ // Наука. – Коломыя, 1874. – С. 502-505.
- ⁵² Наумовичь И. Розумомъ и соединенными силами, с. 45.
- ⁵³ Наумовичь И. О́тъ чого жидѣвское племя панує въ свѣтъ, с. 419-420.
- ⁵⁴ Наумовичь И. Жиды – учитель наши // Наука. – Львѣвъ, 1880. – Ч. 11-12. – С. 395.
- ⁵⁵ Наумовичь И. Отець и дѣти, с. 285.
- ⁵⁶ Наумовичь И. О́тъ чого жидѣвское племя панує въ свѣтъ, с. 416.
- ⁵⁷ Там само.
- ⁵⁸ Наумовичь И. Жиды и Християне, с. 141 – 142.